

ПОРЕДИЦА „ПЪТЯТ НА ПРАБЪЛГАРСКИЯ ВОИН“ · ПУБЛИКАЦИЯ 4 ОТ 15

Мечът в прабългарското въоръжение

Прави мечове, ефеси, ножници и окачване; мечът като знак на власт и предмет на клетва

Сдружение „Спортен клуб Бага-Тур“ · Стара Загора · 29 септември 2025 г.

Обр. 1. Български конници от VIII век на поход; мечовете висят на коланите, лъковете са в калъфите (художествена реконструкция)

РЕЗЮМЕ

Статията събира наличните писмени и археологически данни за меча у българите през VII–IX век. Разглеждат се разликата между меча и сабята, малкото сигурно датирани находки от езическата епоха – едноострият меч от района на Ришкия проход, мечът от Галово, рисунката на меч от Плиска, – както и предпазители, накрайниците на ножници и начините на носене. Отделно се проследява символиката на меча: като инсигния на властта, като оръжие на владетелските телохранители чиготи и като предмет, над който се полага клетва според 67-ия отговор на папа Николай I. Изложението следва трудовете на Р. Рашев, В. Йотов и Г. Фехер, както и специални статии.

Ключови думи: меч, палаш, сабя, ножница, клетва над меча, чигот, прабългари

I. Увод

Когато византийският император Лъв VI Философ (886–912) описва в своята „Тактика“ военните обичаи на българите и маджарите, той поставя меча начело на техния въоръжителен комплект: те се въоръжават с меч, броня, лък и копие¹. Археологията обаче дава много по-оскъдна картина. В некрополите от езическата епоха оръжие се открива рядко – ценното по онова време желязо не е подтикващо към полагането му в гроба, освен когато рангът и имотното състояние на покойника са го изисквали и позволявали².

Тази оскъдност е стара грижа на изследователите. Геза Фехер, автор на книгата „Военното дело на прабългарите“ (1938), отбелязва с огорчение, че в неговото време не е намерен нито един цял меч или сабя от наследството на българите, и обяснява това с факта, че още не са открити техните гробове³. Днес положението е друго: сабята от гроб № 27 на некропола при Нови пазар е първото оръжие от този вид, открито в ясно определена археологическа среда⁴, а поредица случайни находки и рисунки допълват представата. Числата обаче остават малки, а много от твърденията на Фехер, основани предимно на унгарски паралели, днес трябва да се четат като остарели.

В следващите страници ще се опитаме да отговорим на три въпроса: какво представлява мечът и с какво се различава от сабята; какви мечове действително познаваме от времето на Първото българско царство до покръстването; и какво е значел мечът за своя притежател – като оръжие, като знак на ранг и като свещен предмет.

Ключови моменти

582 г.	Аварският хаган Баян, в чийто хаганат влизат и българи, се заклева в собствения си меч, че няма да стори зло на император Маврикий.
Края на VII – средата на VIII в.	Датировка на паралелите на едноострия меч от района на Ришкия проход – най-вероятно свързан с първите десетилетия на българите на Долния Дунав.
773–774 г.	Теофан Изповедник споменава чигота – владетелския телохранител-мечоносец – сред пратениците за мир.
IX в., след покръстването	В 67-ия си отговор папа Николай I отхвърля българския обичай да се полага клетва в меч.
IX – началото на X в.	Датировка на правия меч от Галово и на вдълбаната рисунка на двуостър меч от Плиска.
968 и 969–971 г.	Походите на киевския княз Светослав, с които най-вероятно е свързан скандинавският меч от Опака.
Края на X в.	Надписът „мечоноша тагчи“ върху златен пръстен-печат от Пазарджишко засвидетелства старобългарското название на мечоносеца.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Нито един цял меч през 1938 г.

Когато Геза Фехер пише книгата си „Военното дело на прабългарите“, не е намерен нито един цял меч или сабя от наследството на българите. Той обяснява това с факта, че гробовете им още не са били открити.³

2. Меч и сабя: две оръжия с общ произход

Мечът и сабята са оръжия за нанасяне на прободно-сечащи удари в близък бой, най-често в единоборство. Те имат общи конструктивни части. Ръкохватката се състои от желязна пластина, покривана с дърво, кост или кожа; накрайникът на ръкохватката има практическо и декоративно предназначение; предпазителят е под ръкохватката и пази ръката; клинът е основната поразяваща част, а острието и върхът са съответно режещата и пробощащата му част. Двете оръжия се носят в ножница, която се прикрепва към ремък посредством скоби с апликации и завършва с кух цилиндричен, конусовиден или сплескан накрайник, предпазващ острието⁵.

Разликата е в линията. Мечовете са двуостри и по-рядко едноостри, но главното им отличие е праволинейната форма както на ръкохватката, така и на клина. Клинът на сабята е в по-голямата си част двуостър и само при върха – двуостър; при прехода между двете части често се оформя издатина, т. нар. елман. Ръкохватките и клиновете на най-ранните саби са почти прави и лежат по една ос, а при по-късните ръкохватката се накланя към режещата страна, а клинът се извива. С това се променя и характерът на удара: ударът с меч е по права линия, отгоре надолу, а сабеният удар е кръгов и с по-голям обсег – и за да го нанесе, конникът задължително трябва да се опира на стремена⁶.

Между двете оръжия стои едноострият меч, наричан в археологическата литература и „палаш“. Тези мечове се смятат за оръжия, показващи прехода от двуострия меч към сабята⁷. Сабята, според Валери Йотов, се появява и разпространява сред племената на евразийските степи през VII–VIII век като резултат от еволюцията на меча, но и от усъвършенстването на конната езда и бойната тактика, особено след въвеждането на стремената и седлото⁸. Показателно е наблюдението на Рашо Рашев, че три от четирите известни му меча от езическата епоха са едноостри – свидетелство именно за прехода от меч към сабя⁹.

Какво е било мястото на меча в боя? Основен род войска на българите е била леката конница, а нейното главно оръжие – лъкът; мечът и бойната брадва са използвани само в близък бой¹⁰. Подобна е картината и при другите степни конници: по думите на М. Казански боят на степната конница минавал през две фази – атака в разпръснат строй с интензивна прицелна стрелба и близък бой с клинково оръжие и ласа, макар че кочевниците по правило се стремели да избягнат ръкопашната схватка¹¹. Мечът е оръжието на решителния миг. Неговата изработка изисквала висококачествен метал и техническо умение, което го прави важно и скъпо оръжие и обяснява рядкото му откриване¹².

РЕЧНИК

Елман

Елман се нарича издатината, която често се оформя върху клина на сабята там, където едноостратата част преминава в двуострия връх. Тя е един от белезите, по които сабята се отличава от правия меч.⁶

3. Какво е намерено: мечовете от VII–IX век

От българските земи Йотов познава четири цели и два частично запазени меча от периода VII–XI век, един накрайник на ръкохватка, няколко предпазителя и шестнадесет накрайника на ножници¹³. Повечето от тях обаче са от X–XI век и са свързани със скандинавски и северноевропейски оръжия. Към езическата епоха могат да се отнесат само няколко паметника, но именно те са най-ценни за нашата тема.

Най-ранният е едноострият меч от района на Ришкия проход. Запазени са пластината на едноръчната ръкохватка с два нита, елипсовидният прав предпазител, завършващ с две топчета, и почти еднакво широкият по цялата си дължина клин, скосен при върха; общата дължина е 91 см. Най-близките му паралели са мечът от катакомба 39 на некропола „Мокрая балка“ в Северен Кавказ, двата едноостри меча от погребалния комплекс Вознесенка в Украйна и мечът от гроб 45 на аварския некропол при Чока в Унгария, датирани в края на втората половина на VII – средата на VIII век. Така мечът от Ришкия проход се оказва единственият едноостър меч от онова време на Балканския полуостров и, по мнението на Йотов, най-вероятно е свързан с първите десетилетия от установяването на българите на Долния Дунав¹⁴.

Вторият е мечът от района на Галово, Врачанско, намерен при изкоп в Островския окоп. От ръкохватката е запазена желязната пластина с два отвора за нитове; предпазителът е лят от бронз, с релефно оформени краища; клинът е с елипсовидно сечение, без жлеб, и завършва със заоблен връх; дължината е 89 см. Липсата на жлеб Йотов сравнява със свидетелството на

арабския философ ал-Кинди (втората половина на IX век): „мечовете на Рум [Византия] са стройни и прости, и са без жлеб“. Мечът е датиран в IX – началото на X век и според автора е произведен някъде на Балканите и е принадлежал на византийски или български воин¹⁵.

Третият паметник не е оръжие, а изображение. В района на Крумовия дворец в Плиска е открита каменна плоча с вдълбана рисунка на меч с ясно оформена ръкохватка с полусферичен накрайник, предпазител, извит нагоре в двата си края, и двуостър клин с жлеб, счупен по средата. Йотов датира рисунката в IX – началото на X век и припомня, че обичаят да се изобразяват мечове върху каменни плочи е засвидетелстван още у скитите като знак на почит към техния бог на войната¹⁶. Рашев използва същата рисунка като най-добрата илюстрация за завършека на горния край на дръжката¹⁷.

Степният произход на част от тези форми личи и в по-широк план. Казански отбелязва, че масивните железни предпазители от т. нар. азиатски тип се разпространяват в Европа през хунското време под влиянието на дошлите от изток степняци¹⁸. Паралелите на меча от Ришкия проход в Северен Кавказ и в аварска среда вписват и него в тази традиция. Обратно, по-късните мечове – от Опака (тип К по Я. Петерсен), от Градешница (тип Z) и от Говежда (98 см) – принадлежат на друг свят: Опака най-вероятно е следа от походите на киевския княз Светослав през 968 и 969–971 г.¹⁹ Още Фехер свързва някои скандинавски накрайници на ножници от Мадара и Чирпан с търговията или с останки от Светославовата войска²⁰.

Любопитен щрих дават византийските миниатюри. В Мадридския ръкопис на Йоан Скилица византийските войници и офицери навсякъде са изобразени с мечове с широк клин, а българските – с оръжия с по-тесен и извит клин, които могат да се приемат за саби²¹. Това е по-късен образ, но той показва, че в очите на византийците извитото острие вече е станало белег на българския воин.

В ЧИСЛА

91 сантиметра

Толкова е общата дължина на едноострия меч от района на Ришкия проход. Според Валери Йотов това е единственият едноостър меч от края на VII – средата на VIII век на Балканския полуостров.¹⁴

Обр. 2. Български воини посичат византийски пленници – миниатюра от Менология на Василий II (ок. 985 г., Ватиканска апостолическа библиотека, Vat. gr. 1613). Византийски образ, по-късен от езическата епоха.

Снимка: Миниатюристи на Менология на Василий II (ок. 985 г.) · Public domain · [Wikimedia Commons](#)

Обр. 3. Находка на едноостър меч при разкопки – стилизация като стара фотография от XIX в. (художествена стилизация)

Обр. 4. Едноостър меч („палаш“) от типа на находката от района на Ришкия проход, края на VII – средата на VIII век (реконструкция по описанието у В. Йотов)

4. Ефес, ножница и окачване

Ефесът – ръкохватката заедно с предпазителя и накрайника – е основният критерий и в класификацията на Я. Петерсен, на която се опират повечето изследователи на европейските мечове. От ранното средновековие Йотов познава четири предпазителя на мечове. Два са бронзови: единият е открит при разкопките във Вътрешния град на Плиска през 1948 г. и има елипсовидна втулка, другият е с неизвестно местонамиране в Североизточна България. И двата са близки по форма и изработка с предпазителя на меча от Галово и подобно на сходен предпазител в колекцията на Лувъра трябва да се датират в IX–X век. Третият, железен, дълъг 16 см, е намерен в Дръстър и принадлежи на по-късно време²².

Ножниците са имали дървено тяло, от което обикновено са запазени само следи, а до нас достигат металните им части – най-вече накрайниците. Йотов включва в изследването си 16 накрайника на ножници за мечове: един железен и петнадесет бронзови. Железният, от крепостта до Минерални бани, Хасковско, е ажурен и украсен с двойки трилистни палмети; авторът го датира в края на IX–X век и предполага, че е принадлежал на ножница за меч с широк клин без жлеб и заоблен връх, подобен на меча от Галово²³. Бронзовите накрайници са украсени в скандинавските животински стилове – с птици, преплетени змейове и т. нар. германски четириног звяр – или с източна палмета, и са от X – началото на XI век²⁴. В скандинавския свят

накрайникът на ножницата имал и магическо значение: в украсата му се влагал смисъл, с който се надявали да повлияят на бойните качества на оръжието и на боеца²⁵. Тези находки обаче идват в нашите земи след края на езическата епоха.

Как е бил носен мечът? Византийските свидетелства са разнообразни. В миниатюрите на Скилица мечовете висят на поясния ремък ту отляво, ту отдясно, на други места са привързани към тялото, а понякога и на гърба; привързан отдясно е мечът на една рисунка графит от Северната крепостна стена на Велики Преслав. Повечето византийски тактики препоръчват мечовете на пехотинците да висят на пояса, а на тежковъоръжените конници – да бъдат окачени на рамото посредством ремъци²⁶.

Най-конкретни данни за окачването на степно клинково оръжие у българите дава отново гробът от Нови пазар. Първият му изследовател Ст. Михайлов описва железен „меч“, поставен почти изправен от лявата страна на покойника, запазен заедно с желязната си ножница; на 30 см от кръстовището към върха ножницата имала пъпковидно нитче, посредством което оръжието е било прикрепвано към кръста²⁷. Според М. Петров и Н. Хрисимов сабята е била дълга 96 (или 100) см, с ръкохватка по оста на клина и прав предпазител, дълъг 11 см, върху който е поставена правоъгълна желязна плочка със следи от украса. Тъй като украсата по правило е от лицевата страна, авторите допускат, че оръжието е носено с режещия ръб нагоре – практика, характерна за правите едноостри мечове-палаши от V–VII век²⁸. Ножницата си представят като дървено тяло с метални обкови и заострен накрайник²⁹, а в реконструкцията си окачват сабята на колана с D-образни апликации³⁰. Рашев подчертава, че това е единствената сабя, намерена в гроб (с изключение на необнародваната сабя от могила 4 при Кабиюк), и че в същия гроб е положена и брадва³¹.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

С острието нагоре?

Украсената желязна плочка върху предпазителя на сабята от гроб 27 при Нови пазар навежда М. Петров и Н. Хрисимов на мисълта, че оръжието е носено с режещия ръб нагоре. Такава практика е характерна за правите едноостри мечове-палаши от V–VII век.²⁸

Обр. 5. Прав двуостър меч от IX век с бронзов предпазител и ножница с ажурен железен накрайник – по мотиви от меча от Галово, рисунката от Плиска и накрайника от Минерални бани (художествена реконструкция)

Обр. 6. Близък бой: конник вади меча, след като стрелите са изстреляни (художествена реконструкция)

5. Мечът като знак: власт, служба и клетва

Мечът не е само оръжие. Още от времето на Римската империя той е инсигния на властта – традиция, която продължава и във Византия. Във варварския свят значението му е същото: представителни мечове и саби са открити в много богати номадски гробове от VII век, най-известният от които е гробът на хан Кубрат при Малая Перешчепина. Константин Багренородни отбелязва, че украсеният със скъпоценни камъни меч символизира силата на императора и го отличава като върховен пълководец. Подобно разбиране има и в българското средновековие – Йоан Екзарх описва княз Симеон в одежди, обсипани с бисери, и носещ златен меч³².

С меча е свързана и една дворцова служба. Татяна Славова разглежда титлата чигот като название на личния телохранител на владетеля. Най-ранното ѝ свидетелство е у Теофан Исповедник: през 773–774 г., изплашени от византийския флот, българите изпратили да сключат мир един боил и един чигот. В по-късния превод на Римския патерик думата чигот е заменена с „меченошец“, а гръцкото ѝ съответствие в изворите е *οπλαρχηγος* – носещият меч член на церемониалната охрана. Към края на X век старобългарското съответствие е засвидетелствано и в надписа „мечоноша тагчи“ върху златен пръстен-печат от Пазарджишко³³. Тълкуванията на самата титла се различават – от войник или джигит до придворен сановник, който носи меча

след царя, а Славова се въздържа да приеме извеждането на тагчи от ирански корен със значение „меч“³⁴. Рашев включва чигот със значение „мечоносец“ сред прабългарските заемки в старобългарския книжовен език³⁵.

Най-ясното свидетелство за свещеното значение на меча у българите е 67-ият отговор на папа Николай I. Българите заявяват, че имали обичай, когато обвързват някого с клетва за някаква работа, „да слагате пред себе си меч и в него да става заклеването“³⁶. Папата отговаря, че е недостойно да се кълне човек не само в меч, но и във всяка друга сътворена вещ, а само в Бога, т. е. в Евангелието³⁷. Вероятният смисъл на тази клетва е пожелание престъпилият я да бъде наказан с меча. В. Златарски приема, че тя се е използвала често в ежедневието и в съдебната практика и вероятно е била тържествена формула, произнасяна пред собственото оголено оръжие; В. Бешевлиев допълва, че по време на заклеването мечът вероятно е бил забиван в земята, и привежда примери за клетва в меч у древните германци и у аварите, а Ив. Дуйчев посочва сходни обреди и у славяните³⁸.

Обичаят има дълбоки степни корени. През 582 г. аварският хаган Баян, в чийто хаганат влизали и българи, се заклел в собствения си меч, че няма да стори зло на император Маврикий³⁹. Според данните, събрани от Бешевлиев, у скити, алани и хуни използването на меча при клетва приема формата на пряк култ и обожествяване на оръжието⁴⁰. Още Фехер свързва клетвата над меча с общата почит към оръжието и привежда сведението на Ибн Фадлан за особения обичай на волжките българи да отнемат оръжието на онзи, който го държи у себе си в неподходящ момент⁴¹.

Мечът участва и в символиката на завладяването. В „Посланието на патриарх Христофор“ гадателят предсказва на император Лъв V Арменец, че ще подчини българите и ще забие меча си сред България „в медното гумно“⁴². Рашев отнася подобно предсказание към император Теофил и тълкува „медното гумно“ като сакралната порта на Плиска: забиването на оръжието в нея е акт на символично превземане, както и желанието на хан Крум да забие копието си в Златната врата на Константинопол⁴³. Трябва да имаме предвид и една трудност на изворите: във византийските и старобългарските текстове за прободните и сечащите оръжия се срещат различни термини, без да се прави ясна разлика между меч и сабя⁴⁴.

КЛЮЧОВ МОМЕНТ

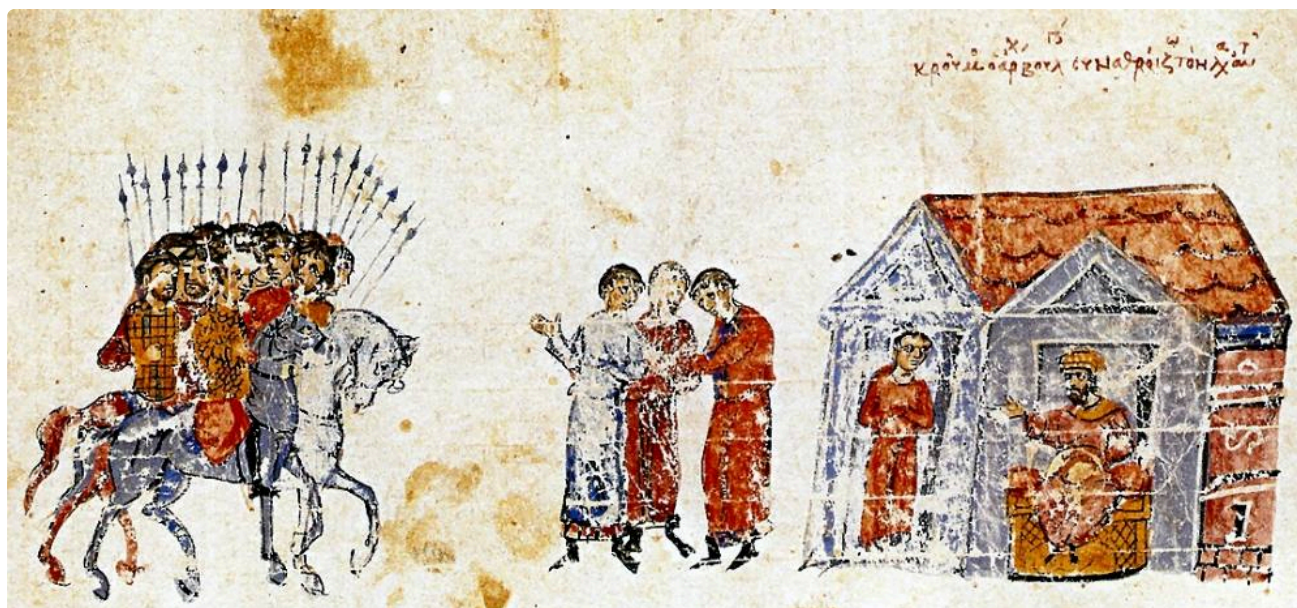
773–774 г.: боилът и чиготът

Изплашени от византийския флот, българите изпращат да сключат мир един боил и един чигот. Това е най-ранното свидетелство за титлата чигот – личния телохранител на владетеля, по-късно преведена като „мечоносец“.³³

ГЛАСЪТ НА ИЗВОРА

Клетва в меча

*В 67-ия отговор на папа Николай I е записан обичаят на българите при клетва „да слагате пред себе си меч и в него да става заклеването“. Папата го отхвърля и препоръчва клетва в Евангелието.*³⁶

Обр. 7. Войските на хан Крум и на император Михаил I преди битката при Версиникия (813 г.) – детайл от Мадридския ръкопис на Йоан Скилица, л. 11r (XII в., Национална библиотека, Мадрид).

Снимка: Неизвестен миниатюрист, Мадридски ръкопис на Йоан Скилица · Public domain · [Wikimedia Commons](#)

Обр. 8. Клетва над меч – стилизация като миниатюра от средновековен ръкопис (художествена стилизация)

Обр. 9. Клетва над меча: мечът е положен пред заклеващите се, според 67-ия отговор на папа Николай I (художествена реконструкция)

6. Във филма „Докосни древността“

Спектакълът-филм на СК „Бага-Тур“ показва прабългарския воин преди всичко като конник и стрелец – така, както го описват и изворите. Мечът има своето място в бойните сцени като оръжие на близкия бой, на решителния миг, когато дистанцията между противниците е изчерпана. Във възстановките зрителят може да види разликата между правия удар на меча и кръговия, широк удар на по-късната сабя, за който е необходима опора в стремената.

Не по-малко важен е мечът като знак. Сцените с конници, с обредни моменти и с поведението на воина пред оръжието му дават възможност да се усети онова, което изворите само загатват: че мечът е бил вещ на ранга и на честта, пред която се дава дума и която не се оставя небрежно.

7. Заключение

Данните за меча у българите през VII–IX век са малобройни, но достатъчни, за да очертаят една ясна линия. Най-ранните оръжия са едноостри мечове от степен произход, като меча от района на Ришкия проход, с паралели в Северен Кавказ, Украйна и Аварския хаганат; три от четирите меча от езическата епоха са едноостри и показват прехода към сабята. Наред с тях през IX век е

познат и правият двуостър меч, както показват мечът от Галово и рисунката от Плиска. Скандинавските мечове и бронзовите накрайници на ножници с животинска украса идват едва през X–XI век.

Мечът е бил скъпо оръжие на близкия бой, вторично спрямо лъка в тактиката на леката конница, но първостепенно като знак. Той е инсигния на властта, белег на службата на владетелските телохранители чиготи и свещен предмет, пред който българите полагат клетва – обичай, споделян с аварите и други степни народи. Много въпроси остават открити: точната форма на ножниците, начинът на окачване в езическата епоха, произходът на отделните находки. Отговорите ще дойдат от нови разкопки, а дотогава трябва да се пазим да не запълваме празнините с въображение.

Речник

елман	издатина на клина на сабята при прехода от едноострата към двуострата част
палаш	едноостър прав меч – преходна форма между двуострия меч и сабята
предпазител	напречна част под ръкохватката, която пази ръката
ножница	калъф за клинковото оръжие – дървено тяло с метални обкови и накрайник
инсигния	знак (отличителен предмет) на власт или сан
чигот	прабългарска титла на личния телохранител на владетеля, „мечоносец“

Провери знанията си

1. Кой меч Валери Йотов смята за единствения едноостър меч от края на VII – средата на VIII век на Балканите?
а) Мечът от Галово · б) Мечът от района на Ришкия проход · в) Мечът от Опака
2. Колко от четирите меча от езическата епоха, известни на Рашо Рашев, са едноостри?
а) Два · б) Три · в) Четири
3. Какво означава титлата чигот според Т. Славова?
а) Личен телохранител на владетеля · б) Жрец, пазител на оръжието · в) Ковач на мечове
4. Как се различава ударът с меч от сабения удар?
а) Мечът се ползва само за мушкане · б) Ударът с меч е по права линия, сабеният – кръгов и с по-голям обseg · в) Няма разлика

Отговори: 1 – б; 2 – б; 3 – а; 4 – б

Бележки

1. Фехер 1938, с. 33. ↩	9. Рашев 2008, с. 172. ↩
2. Рашев 2008, с. 172. ↩	10. Рашев 2008, с. 269. ↩
3. Фехер 1938, с. 33. ↩	11. Казански 2019, с. 262, 264. ↩
4. Петров, Хрисимов 2011, с. 355. ↩	12. Йотов 2004, с. 74. ↩
5. Йотов 2004, с. 37. ↩	13. Йотов 2004, с. 39. ↩
6. Йотов 2004, с. 37. ↩	14. Йотов 2004, с. 39–40. ↩
7. Йотов 2004, с. 40. ↩	15. Йотов 2004, с. 40, 42. ↩
8. Йотов 2004, с. 59. ↩	16. Йотов 2004, с. 45. ↩

17. Рашев 2008, с. 172. ↩
18. Казански 2019, с. 254. ↩
19. Йотов 2004, с. 42–43. ↩
20. Фехер 1938, с. 34–35; Йотов 2004, с. 51. ↩
21. Йотов 2004, с. 39. ↩
22. Йотов 2004, с. 39, 45. ↩
23. Йотов 2004, с. 46; срв. с. 65. ↩
24. Йотов 2004, с. 46–51. ↩
25. Йотов 2004, с. 54. ↩
26. Йотов 2004, с. 39. ↩
27. Петров, Хрисимов 2011, с. 356. ↩
28. Петров, Хрисимов 2011, с. 357–358. ↩
29. Петров, Хрисимов 2011, с. 358. ↩
30. Петров, Хрисимов 2011, с. 355, 360. ↩
31. Рашев 2008, с. 172. ↩
32. Йотов 2004, с. 38. ↩
33. Славова 2010, с. 112–114. ↩
34. Славова 2010, с. 114–115. ↩
35. Рашев 2008, с. 247. ↩
36. Йотов 2004, с. 38. ↩
37. Рашев 2008, с. 315. ↩
38. Рашев 2008, с. 320–321. ↩
39. Йотов 2004, с. 38; Рашев 2008, с. 315. ↩
40. Рашев 2008, с. 315. ↩
41. Фехер 1938, с. 33–34. ↩
42. Йотов 2004, с. 38. ↩
43. Рашев 2008, с. 312–313, 321. ↩
44. Йотов 2004, с. 38. ↩

Библиография

Йотов, В. Въръжението и снаряжението от българското средновековие (VII–XI век). Варна: Зограф, 2004.

Казанский, М. М. Степные традиции в славянском вооружении и конском снаряжении в V–VII вв. – Краткие сообщения Института археологии, вып. 254. Москва, 2019, с. 253–269.

Петров, М., Н. Хрисимов. Сабята от гроб № 27 на старобългарския некропол при Нови пазар. – В: България, българите и Европа – мит, история, съвремие. Т. IV. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2011, с. 355–370.

Рашев, Р. Българската езическа култура VII–IX век. София: Класика и стил, 2008.

Славова, Т. Владетел и администрация в ранносредновековна България. Филологически аспекти. София, 2010.

Фехер, Г. Военното дело на прабългарите. София: Военна библиотека (кн. 98), 1938.

Снимките с отбелязан автор са от Wikimedia Commons под посочения свободен лиценз. Всички останали илюстрации са художествени реконструкции и стилизации, създадени за публикацията с инструмент за изкуствен интелект по описанията в посочените източници; те не са изображения на реални находки.

Финансирано от
Европейския съюз
NextGenerationEU

Публикацията е част от проект № BG-RRP-11.020-0147-C01 „Докосни древността – пътят на прабългарския воин“, изпълняван от Сдружение „Спортен клуб Бага-Тур“ с финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“ по Националния план за възстановяване и устойчивост, финансиран от Европейския съюз – NextGenerationEU.

Тази публикация е създадена с финансовата подкрепа на Европейския съюз – Следващо Поколение ЕС. Цялата отговорност за съдържанието на публикацията се носи от Сдружение „Спортен клуб Бага-Тур“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че тази публикация отразява официалното становище на Европейския съюз и Национален фонд „Култура“.